

ธรรมธารา

วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 7) กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2561

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

คำว่า “ลหุธิ”
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

The Term *Laddhi* in
Theravāda Buddhist Scriptures

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานิโย

Phramaha Pongsak THANIYO

Research Center for World Buddhist Cultures, Ryukoku University, Japan

ตอบรับบทความ (Received): 16 ก.ย. 2561

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted): 20 ต.ค. 2561

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised): 19 ก.ย. 2561

เผยแพร่ออนไลน์ (Available online): 15 พ.ย. 2561

คำว่า “ลทธิ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงที่มาของทัศนคติในด้านลบของคำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทย โดยทำการศึกษาจากบริบทการใช้งานของคำว่า “ลัทธิ” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการศึกษาพบว่า คำว่า “ลัทธิ” (laddhi) ปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์นิตเทส และต่อมาพบในคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งมีลักษณะการใช้งานค่อนข้างไปในทางลบ โดย “กลุ่มเป้าหมาย” จะแบ่งออกเป็น (1) นักบวชนอกพระพุทธศาสนา (2) พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่มีความเห็นเป็นปฏิปักษ์กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (3) พระภิกษุในพระพุทธศาสนาต่างนิกายที่ไม่ใช่เถรวาท ซึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาของกถาวัตถุ

จากลักษณะการใช้งานของคำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทยพบว่า มีทิศทางค่อนข้างไปในทางลบ เชกเช่นเดียวกับที่พบในบริบทการใช้คำว่า “ลัทธิ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงชวนให้

คิดว่า ทศนคติการใช้คำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทย อาจได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคคลัมภีร์อรรถกถา

คำสำคัญ : ลทธิ ลัทธิ นิเทศ อรรถกถา เถรวาท

The Term *Laddhi* in Theravāda Buddhist Scriptures*

Phramaha Pongsak THANIYO

Abstract

This study investigates the cause of the negative attitude of the term *latthi* (ลัทธิ) in Thai by searching from the context of use of the term *laddhi* as shown in Theravāda Buddhist scriptures.

The result of the study shows that the term *laddhi* was first found in the *Niddesa* and later in the commentaries (*Aṭṭhakathā*). The attitude towards this term was used in rather negative ways. That is to say, it was used to name the asceticisms who were against Buddhist teaching. Furthermore, it was used to talk about the Buddhist monks who disobeyed Buddha. In addition, it was used to call every Buddhist sects except for Theravāda (*Vibhajjavāda*) in the *Kathāvatthu-Aṭṭhakathā*, it is used to call every Buddhist sects, except for Theravāda (*Vibhajjavāda*).

The attitude of using the term *latthi* in Thai which was developed from *laddhi* in Pāli shows that the usage was characterized in similar ways as in Pāli. Consequently, it shows that the attitude of *latthi* in Thai was influenced by the Pāli Texts, especially in the commentaries.

Keywords : *laddhi*, *latthi*, *Niddesa*, *Aṭṭhakathā*, Theravāda

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอผลงานวิจัย ในงานประชุมสัมมนาวิชาการครั้งที่ 32 ของสมาคม Society for the Study of Pali and Buddhist Culture パーリ学仏教文化学会 วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ณ มหาวิทยาลัย Ryukoku ประเทศญี่ปุ่น

บทนำ

“ศาสนา” เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการสร้างสรรค์ทัศนคติและแนวทางในการดำเนินชีวิต ตลอดจนบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดในชีวิต การศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปและแนวคิดของศาสนา ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจแนวความคิดและแนวทางการปฏิบัติของทั้งตนเองและผู้อื่น¹ สำหรับอีกคำหนึ่งที่มีมักจะปรากฏคู่กันคือ คำว่า “ลัทธิ” ที่มาจากคำว่า “ลทธิ” (laddhi) ในภาษาบาลี ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่า “ลัทธิ” ที่มีส่วนสัมพันธ์กับ “ศาสนา” ว่า ศาสนาเป็นลัทธิประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับหลักศีลธรรม พิธีกรรม รวมถึงความเชื่อเรื่องโลกและชีวิตกล่าวคือ คำว่า “ศาสนา” หมายถึง ลัทธิความเชื่อของมนุษย์อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธี

-
- 1 การศึกษาศาสนาอย่างเป็นวิชาการนั้น จะเริ่มต้นมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยศึกษาจากงานวิจัยของนักวิชาการในด้านต่างๆ (Waardenburg 1999: 7-13) เราพบว่า การให้คำจำกัดความของคำว่าศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเหตุที่ว่าศาสนามีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ค่อนข้างคลุมเครือและไม่ชัดเจน (ภัทรพร บรรณานิการ 2546: 4) บังเกิดขึ้นด้วยบริบทที่แตกต่างกันทั้งด้านชนชาติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ผู้ศึกษาจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาศาสนานั้นๆ รวมถึงภูมิหลังด้านชนชาติ ความเชื่อและวัฒนธรรมให้ถ่องแท้เสียก่อน จึงจะสามารถให้นิยามที่ถูกต้องและเหมาะสมได้ (แสง 2542: 1-15) นอกจากนี้ การถ่ายทอดด้วยภาษาที่แตกต่างกันของ “ศาสนา” ในภาษาไทยที่มาจากคำว่า “ศาสน” (śāsana) ในภาษาสันสกฤตกับคำว่า “Religion” ในภาษาอังกฤษก็ไม่ใช่จะตรงกันนัก จึงเป็นเหตุทำให้การให้ความหมายทำได้ไม่ถนัดนัก (หลวงวิจิตรวาทการ 2523: 1-5)

ที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น² และ “ลัทธิ” หมายถึง คติความเชื่อถือ ความคิดเห็น และหลักการ ที่มีผู้นิยมนับถือและปฏิบัติตามสืบเนื่องกันมา เช่น ลัทธิสังคมนิยม ลัทธิชาตินิยม³

นอกจากนี้ การให้ลักษณะอันเป็นรูปธรรมว่าอะไรเป็นศาสนาและอะไรเป็นลัทธิ ยังมีมติที่ไม่ลงกัน จนกระทั่งในการประชุมคณะกรรมการผู้วิจัยศาสนาและความเชื่อตามโครงการวิจัยพื้นฐานจิตใจของประชาชนชาวไทย สาขาวิชาปรัชญา สภาวิจัยแห่งชาติ พ.ศ. 2506 ได้มีการตกลงกำหนดโครงสร้างหรือองค์ประกอบของศาสนาไว้ 5 ประการ ซึ่งพอจะเป็นแนวทางในการพิจารณาได้ดังนี้

1. มีศาสดา คือ ผู้ประกาศศาสนาซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์
2. มีหลักคำสอน ที่มีการระบุชัดเจนเรื่องศีลธรรมจรรยาและการปฏิบัติ
3. มีหลักความเชื่อเป็นปรมัตถ์ เช่น นิพพาน ปรมัตถ์นั้น พระเจ้า
4. มีพิธีกรรม คือ พิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงหลักการของศาสนา
5. มีสถาบันทางศาสนา หมายถึง ศาสนสถาน⁴

แม้กระนั้นในบางกรณี เช่น “พราหมณ์-ฮินดู” แม้จะไม่ปรากฏตัวของศาสดา หรือ “ขงจื้อ” แม้จะขาดความเชื่ออันเป็นปรมัตถ์ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้เพียง “ลัทธิ” ตามแนวทางในการพิจารณาข้างต้น แต่เราจะพบเห็นการเรียกขาน “พราหมณ์-ฮินดู” หรือ “ขงจื้อ” ว่าเป็น “ศาสนา” มากกว่า “ลัทธิ” หรือครั้งหนึ่งในอดีตคำว่า “ลัทธิ” ยังถูกใช้เรียก “เถรวาท” และ “มหายาน” ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นคำว่า “นิกาย” แทน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเป็นคำที่ให้เกียรติกับผู้ที่นับถือ รวมถึงทัศนคติที่ค่อนข้าง

2 ราชบัณฑิตยสถาน (2556: 1142)

3 เรื่องเดียวกัน (2556: 1049)

4 ภัทรพร บรรณารักษ์ (2546: 4-5)

จะออกไปในด้านลบของคำว่า “ลัทธิ”

จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมานี้ คำว่า “ลัทธิ” มีความหมายในลักษณะเป็นกลางๆ ไม่บ่งบอกว่าบวกหรือลบดังที่กล่าวไปแล้วก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่าทัศนคติของการใช้คำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทยค่อนข้างจะเป็นไปในทางลบ ซึ่งการศึกษาถึงที่มาของทัศนคติด้านลบนี้มีความจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์ (Document Research) ควบคู่กับการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research)⁵ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงบริบทการใช้งานจากศัพท์เดิมในภาษาบาลี คือคำว่า “ลหุติ” โดยเปรียบเทียบกับทัศนคติของคนในสังคมต่อคำว่า “ลัทธิ” ว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันหรือไม่ อย่างไร

สำหรับในบทความนี้ ผู้เขียนขอเริ่มต้นจากการศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์ โดยการศึกษาถึงตัวอย่างและบริบทการใช้คำว่า “ลหุติ” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเถรवादก่อน จากนั้นจึงขยายผลไปสู่การวิจัยภาคสนามในโอกาสต่อไป

รูปศัพท์และบริบทการใช้ของคำว่า “ลหุติ”

คำว่า “ลัทธิ” ที่มาจากคำว่า “ลหุติ” (laddhi) ในภาษาบาลีมีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า “การได้รับความรู้” (ภนํ ชานนํ ลหุติ) หรือ “สิ่งอันควรรับไว้ สิ่งอันควรยึดถือ” (ลหิตพฺพา คเหตุพฺพาติ ลหุติ) และได้ให้ความหมายในลักษณะขยายความว่า คือ “ความเห็น แบบแผน คำสอนที่สืบๆ กันมา ซึ่งไม่ปรากฏผู้ตั้งผู้สอนเริ่มแรก”⁶ ทั้งนี้ไม่ปรากฏว่าสื่อความหมายไปในทางบวกหรือลบ

5 ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบการวิจัยทางพระพุทธศาสนา ได้ที่ พระมหาพงศ์ศักดิ์ (2559: 5-10)

6 ป. หลงสมบุญ (2540: 614) พระธรรมกิตติวงศ์ (2550: 567)

เมื่อสืบค้นในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จะพบคำว่า “ลัทธิ” ปรากฏในพระไตรปิฎกแปลภาษาไทยกว่า 200 แห่ง⁷ และเมื่อผนวกอรรถกถาแปลภาษาไทยเข้าไปด้วยจะพบกว่า 900 แห่ง⁸ แต่ทว่าเมื่อสืบค้นเทียบกับต้นฉบับภาษาบาลี กลับไม่พบคำว่า “ลัทธิ” ในคัมภีร์ยุคต้น อย่างพระวินัยปิฎกหรือพระสุตตันตปิฎก 4 นิกาย แต่มีมาปรากฏในคัมภีร์ยุครอยต่อระหว่างยุคต้นกับยุคอธิธรรมอย่างนิทเทส⁹ และ

-
- 7 สืบค้นด้วยโปรแกรม E-Tipitaka (ver 3.0.6) พบคำว่า “ลัทธิ” ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (45 เล่ม) รวม 271 แห่ง แบ่งออกเป็น (1) พระวินัยปิฎก 12 แห่ง (2) พระสุตตันตปิฎก 237 แห่ง (3) พระอภิธรรมปิฎก 22 แห่ง
- 8 สืบค้นด้วยโปรแกรม E-Tipitaka (ver 3.0.6) พบคำว่า “ลัทธิ” ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (91 เล่ม) 994 แห่ง แบ่งออกเป็น (1) พระวินัยปิฎกและอรรถกถา 52 แห่ง (2) พระสุตตันตปิฎกและอรรถกถา 577 แห่ง (3) พระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถา 365 แห่ง
- 9 Mizuno (1964: 17-40) ได้กล่าวถึงยุคของคัมภีร์ 6 ยุค โดยมีลำดับดังต่อไปนี้
- (1) ยุคต้น ได้แก่ พระวินัยปิฎก (เว้นคัมภีร์ปริวาร) และพระสุตตันตปิฎก 4 นิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และบางคัมภีร์ในขุททกนิกาย เช่น สุตตนิบาต ธรรมบท ชาดก เป็นต้น (ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับคัมภีร์ขั้นเก่าในขุททกนิกายได้ที่ Mayeda 2001: 61-62)
 - (2) ยุครอยต่อระหว่างยุคต้นกับยุคอธิธรรม ได้แก่ ปฏิสัมภิทามรรค นิทเทส
 - (3) ยุคอธิธรรม ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎก
 - (4) ยุครอยต่อระหว่างยุคอธิธรรมกับยุคอรรถกถา ได้แก่ เปฏุโกปเทส เนตติปกรณ มลลินทปัญหา
 - (5) ยุคอรรถกถา ได้แก่ วิสุทธีมรรค อรรถกถา
 - (6) ยุคฎีกา ได้แก่ ฎีกา อณูฎีกา ปกรณ์วิเสส

พบจำนวนมากในคัมภีร์ยุคอรรถกถา โดยมีตัวอย่างบริบทการใช้ ดังต่อไปนี้

1. การใช้ในบริบทที่แสดงถึงชุดคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน กล่าวคือ “ความเห็น ความพอใจ ความชอบใจ อหยาศัย ความประสงค์” ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องจากการที่พวกปริพาชกได้สังหารนางสุนทรีปริพาชิกาและใส่ความพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวก เพียงเพื่อความปรารถนาในลาภสักการะ

Sakam hi ditṭhiṃ katham accayeyyā? ti. Ye te titthiyā Sundarim paribbājikam hantvā, samaṇānam sakyaputtiyānam avaṇṇam pakāsayitvā, evaṃ etaṃ lābham yasam sakkārasammānam paccāharissāmā ti evaṃditṭhikā evaṃkhantikā evaṃrucikā evaṃladdhikā evaṃajjhāsayaṃ evaṃadhippāyā, te nāsakkhiṃsu sakam ditṭhiṃ sakam khantiṃ sakam ruciṃ sakam laddhiṃ sakam ajjhāsayaṃ sakam adhippāyaṃ atikkamitum. Atha kho sv eva ayaso te paccāgato ti, evaṃ pi sakam hi ditṭhiṃ katham accayeyya? (MNd: 64¹⁻¹⁰)

[คำว่า] พึงกล่าวถึงความเห็น (ทิฏฐิ) ของตนได้อย่างไรเล่า? [อธิบายว่า] เดียรถีย์เหล่านั้น มีความเห็นอย่างนี้ มีความพอใจอย่างนี้ มีความชอบใจอย่างนี้ มีลัทธิอย่างนี้ มีอหยาศัยอย่างนี้ มีความประสงค์อย่างนี้ว่า “พวกเราฆ่านางสุนทรีปริพาชิกาแล้ว ประกาศโทษพวกสมณศากยบุตร ก็จักเอาลาภ ยศ สักการะ และสัมนานะกลับคืนมาได้ด้วยวิธีการอย่างนี้” เดียรถีย์เหล่านั้น ไม่สามารถกล่าวถึงความเห็นของตน ความพอใจของตน

ความชอบใจของตน ลัทธิของตน อหยาศัยของตน ความประสงค์
ของตนได้ โดยที่แท้ความเสื่อมยศนั้น ก็กลับย้อนมาถึงเดียรฉัตร
เหล่านั้น [เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า] ฟังก้าวล่วงความเห็นของตน
ได้อย่างไรเล่า? ด้วยประการอย่างนี้

2. การใช้ในบริบทที่แสดงถึง “คำสอน” ของนักบวช
นอกพระพุทธศาสนา ซึ่งตัวอย่างที่ยกมานี้ เป็นอรรถาธิบายในเรื่องที่
ฟังชนชาวสยามสอบถามกับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งพระอรรถ-
กถาจารย์ได้กล่าวถึงเรื่องนั้นว่า คือ คำสอนที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นกุศลและ
อกุศลในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศล

*Samanuyuñjeyyun ti, 'kiṃ kusalam kiṃ akusalan ti
attano laddhiṃ vadāti' laddhiṃ puccheyyūṃ.* (DA I: 117¹⁷⁻¹⁸)

[บทว่า] *สมนุญฺญเจยฺยํ* [ความว่า] ฟังถามถึงลัทธิว่า ‘ท่านจง
กล่าวลัทธิของตนว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล’

3. การใช้ในบริบทที่แสดงถึง “ความเห็น” หรือ “คำสอน” ของ
พระเทวทัตผู้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่มีทัศนคติเป็นปฏิปักษ์กับ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกรณีทูลขอวัตถุ 5 ประการ แต่พระพุทธองค์
ไม่ทรงอนุญาต พระเทวทัตจึงอาศัยเหตุนี้ในการนำพระภิกษุ 500 รูป
แยกตัวออกไป ซึ่งในภายหลัง พระพุทธองค์ได้ทรงรับสั่งให้พระอัครสาวก
ทั้งสองเดินทางไปรับพระภิกษุเหล่านั้นกลับมา

*“Sāriputta, tumhākaṃ nissitakā pañcasatā bhikkhū
Devadattassa laddhiṃ rocetvā tena saddhiṃ gatā, idāni*

pana tesam ñāṇaṃ paripākamaṃ gataṃ, tumhe bahūhi bhikkhūhi saddhiṃ tattha gantvā tesam dhammaṃ desetvā te bhikkhū maggaphalehi sambodhetvā gahetvā āgacchathā" 'ti. (JA I: 142²⁶⁻³⁰)

ดูก่อนสารีบุตร [และโมคคัลลานะ] ภิกษุ 500 รูปผู้เป็นศิษย์ของพวกเธอ พอใจแล้วในลัทธิของเทวทัต ไปกับเทวทัตแล้ว ก็บัดนี้ญาณของภิกษุเหล่านั้นถึงความแก่กล้าแล้ว พวกเธอจงไปที่นั่นพร้อมกับภิกษุหมู่มา แสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ทำให้ภิกษุเหล่านั้นรู้ทั่วถึงมรรคผลแล้ว จงพากลับมา

ในเหตุการณ์เดียวกันนี้ พระภิกษุสงฆ์ได้สนทนากันถึงเหตุการณ์ดังกล่าว ดังนี้

"āvuso Devadattena pañca bhikkhusatāni ādāya Gayāsīsaṃ gantvā 'yaṃ samaṇo Gotamo karoti na so dhammo, yaṃ ahaṃ karomi ayam eva dhammo' ti te bhikkhū attano laddhiṃ gāhāpetvā ṭhānappattaṃ musāvādaṃ katvā saṃghaṃ bhinditvā ekasīmāya dve uposathā katā" ti... (JA I: 425¹⁻⁵)

ท่านผู้มีอายุ พระเทวทัตนำพาภิกษุ 500 รูปไปสู่คยาสีสะแล้ว ทำให้ภิกษุเหล่านั้นยึดถือลัทธิของตนว่า 'พระสมณโคดมทรงกระทำสิ่งใด สิ่งนั้นไม่ใช่ธรรม [ส่วนว่า] เรากระทำสิ่งใด สิ่งนั้นเท่านั้นจึงเป็นธรรม' กระทำมุสาวาทอันเป็นที่ตั้งแห่งความวิบัติ ทำลายสงฆ์ กระทำ 2 อุโบสถในสีมาเดียว...

4. การใช้ในบริบทที่แสดงถึง “ความเห็น” ในเหตุการณ์วิวาทกันระหว่างพระวินัยธรและพระธรรมกถึกชาวเมืองโกสัมพี ผู้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยต่างฝ่ายต่างมีความเห็นของตนและไม่ใส่ใจต่อโอวาทของพระพุทธองค์

Ath' eko bhikkhu Tathāgataṃ upasaṃkamtivā ukkhepakānaṃ “dhammiken' eva kammenāyaṃ ukkhitto” ti ukkhittānuvattakānaṃ “adham-mikena kammena ukkhitto” ti laddhiṃ ukkhepakehi vāriyamānānaṃ picanesaṃ taṃ anuparivāretvā caraṇabhāvaṃ ārocesi. (JA III: 487²⁻⁶)

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งไปเข้าเฝ้าพระตถาคต กราบทูลถึงสภาพข้อปฏิบัติที่ลัทธิของ [พวกภิกษุ] ผู้ยกวัตร (ลงโทษ) ว่า “พระธรรมกถึกนี้ เป็นผู้ที่ถูก [พวกเรา] ยกวัตรด้วยกรรมอันเป็นธรรมที่เดียว” [แต่] ลัทธิของ [พวกภิกษุ] ผู้ประพฤติดำเนินตาม [พระธรรมกถึก] ผู้ถูกยกวัตรว่า “[อาจารย์ของพวกเรา] เป็นผู้ถูกยกวัตรด้วยกรรมอันเป็นธรรมที่เดียว” แม้จะถูก [พวกภิกษุ] ผู้ยกวัตรห้ามอยู่ ก็ยังเที่ยวแสวงหาล้อมพระธรรมกถึกนั้น ให้ทรงทราบ

5. การใช้ในบริบทที่แสดงถึง “ความเห็น” หรือ “คำสอน” ของฝ่าย “ปรวาทิ” ซึ่งหมายถึงเอาพระพุทธานุศาสนานิกายอื่นๆ ที่ไม่ใช่เถรวาท (วิรัชชาวาท) ในยุคที่มีการแตกนิกายออกเป็น 18-20 นิกาย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์อรรถกถาของกถาวิตุ โดยมีสำนวนที่มีคำเหมือนกัน หรือที่เรียกว่า stock phrase

[กรณีพิพาท]...ti yesaṃ laddhi, seyyathāpi [ชื่อของฝ่าย
ปรวาทิ], te sandhāya [กรณีพิพาท]...ti pucchā sakavādissa,
paṭiññā itarassa. (KvA: 58¹⁻³, 66⁵⁻⁶, 81¹⁻³, 93¹⁻², 114⁷⁻⁸,
137³⁻⁵, 164⁵⁻⁷, 170¹⁻², 199⁷⁻⁹ เป็นต้น)

ลัทธิของชนเหล่าใด ที่ว่า [กรณีพิพาท] ดังนี้ คือ [ลัทธิ] ของ
[ชื่อของฝ่ายปรวาทิ] เหล่านั้น คำถามเป็นของฝ่ายสกวาทิ คำตอบ
เป็นของฝ่ายปรวาทิ ในเรื่องเกี่ยวกับ [กรณีพิพาท] ดังนี้

จากตัวอย่างบริบทการใช้คำว่า “ลหุติ” ที่ปรากฏในคัมภีร์ข้างต้น
จะเห็นได้ว่า การใช้คำว่า “ลหุติ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
มีทัศนคติค่อนข้างไปในทางลบ แม้ความหมายโดยรูปศัพท์จะไม่บ่งบอกว่า
เป็นบวกหรือลบก็ตาม โดย “กลุ่มเป้าหมาย” จะแบ่งออกเป็น
(1) กรณีที่ 1-2 เกี่ยวกับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น ปริพาชก อเจลก¹⁰
(2) กรณีที่ 3-4 เกี่ยวกับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเอง แต่มีความเห็น
ที่เป็นปฏิปักษ์กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น พระเทวทัต พระภิกษุชาวเมือง
โกสัมพี¹¹ และ (3) กรณีที่ 5 เกี่ยวกับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
ต่างนิกายที่ไม่ใช่เถรวาท เช่น มหาasanghika (Mahāsāṃghika 大衆部)
สรวาสติวาท (Sarvāstivāda 說一切有部) เป็นต้น¹²

10 คำว่า “ลหุติ” ที่ถูกใช้กับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ยังพบใน
VA V: 1034²³⁻²⁴; DA I: 143⁷⁻⁸, 168⁹⁻¹⁰; MA II: 233¹; MA III:
236¹⁴; SA I: 130¹²⁻¹³ เป็นต้น

11 คำว่า “ลหุติ” ที่ถูกใช้กับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาผู้มีความเห็นเป็น
ปฏิปักษ์ ยังพบใน VA III: 607²⁸; VA V: 1146³³; VA VII: 1375⁵⁻⁶ เป็นต้น

12 คำว่า “ลหุติ” ที่ถูกใช้กับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาต่างนิกาย ยังพบใน
VA I: 60¹⁵⁻¹⁶ เป็นต้น

ตารางแสดงกลุ่มเป้าหมายที่ถูกเรียกว่า “ลทธิ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา			
(1)	พระภิกษุในพระพุทธศาสนา		นักบวชนอก พระพุทธศาสนา เช่น ปริพาชก อเจลก พราหมณ์
(2)	พระพุทธเจ้า และพระสาวก	พระภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์ เช่น พระเทวทัต	
(3)	เถรวาท	พระพุทธศาสนานิกายอื่น เช่น มหาasanghika สรวาสติวาท	

กำเนิดและวิวัฒนาการของคำว่า “ลทธิ”

จากคำที่ปรากฏในคัมภีร์แต่ละยุค พอจะอนุมานได้ว่า คำว่า “ลทธิ” ที่ใช้ในความหมายว่า “ความเห็น” หรือ “คำสอน” ค่อนข้างจะใหม่ เมื่อเทียบกับคำว่า “สาสน” (*sāsana*) ที่มีปรากฏตั้งแต่คัมภีร์พระพุทธศาสนายุคต้น¹³ หรือคำว่า “ศาสน” (*śāsana*) ที่มีปรากฏตั้งแต่คัมภีร์ฤคเวท (*Rgveda*) ในยุคพระเวท¹⁴ กล่าวคือ ไม่มีปรากฏในคัมภีร์ยุคต้น แต่เริ่มมาปรากฏในคัมภีร์ยุครอยต่อระหว่างยุคต้นกับยุคอภิธรรม คือ “นิทเทส” (กรณี 1) โดยกล่าวถึง “นักบวชนอกพระพุทธศาสนา” อาทิ เช่น ปริพาชก อเจลก พราหมณ์ และต่อมามีการใช้เพิ่มขึ้นในคัมภีร์ “อรรถกถา” (กรณี 2-4) โดยยังคงมีการกล่าวถึง “นักบวชนอกพระพุทธศาสนา” อยู่เช่นเดียวกับคัมภีร์ “นิทเทส” แต่เพิ่มเติมการใช้เรียกขานไปถึง “ผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก” เช่น พระเทวทัต พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ “อรรถกถาของกถาวัตถุ” (กรณี 5) ได้มีการใช้เรียก “พระพุทธศาสนา

13 DN I: 110¹⁷; DN II: 206²¹; MN I: 129¹⁷; AN I: 294²⁹; AN II: 26¹⁴; Dhp 381; Sn 445, 482 เป็นต้น

14 RV I: 31.11^c เป็นต้น

นิกายอื่น” อย่างเช่น มหาasanghika สรวาสติวาท เป็นต้น

ตารางแสดงวิวัฒนาการในการใช้คำว่า “ลหุติ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา		
ยุคของคัมภีร์	คัมภีร์ที่ปรากฏ	กลุ่มเป้าหมาย
ยุครอยต่อระหว่าง ยุคต้นกับยุคอภิธรรม (250-200 ปี ก่อนคริสต์ศักราช)	นิทเทส	นักบวชนอกพระพุทธศาสนา
ยุคอรรถกถา (คริสต์ศักราช 100-500 ปี)	อรรถกถา	นักบวชนอกพระพุทธศาสนา
		พระภิกษุผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ ต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก
	กถาวัตถุอรรถกถา	พระพุทธศาสนานิกายอื่น

อย่างไรก็ตาม นั้นไม่ได้หมายความว่า ในคัมภีร์ยุคต้นจะไม่มีการใช้คำที่มีความหมายในลักษณะเดียวกับคำว่า “ลหุติ” ซึ่งมีร่องรอยให้เห็น อยู่ที่ความสัมพันธ์ของ “สุตตนิบาต” กับ “นิทเทส”

Sakaṃ hi ditṭhiṃ katham accayeyya

chandaṇunīto ruciya nivittṭho

sayaṃ samattāni pakubbamāno:

yathā hi jāneyya, tathā vadeyya. (Sn 781)

บุคคลผู้ไปตามความพอใจ ตั้งมั่นแล้วในความชอบใจ

พึงกล่าวลงความเห็น (ทิฏฐิ) ของตนได้อย่างไรเล่า

แต่บุคคลเมื่อกระทำให้บริบูรณ์ด้วยตนเอง

รู้อย่างไร ก็พึงกล่าวอย่างนั้น

จากนั้นใน “นิทเทส” ได้นำคาถาใน “สุตตนิบาต” ดังกล่าวมา
อรรถาธิบาย ดังต่อไปนี้

Sakaṃ hi diṭṭhiṃ katham accayeyyā? ti. Ye te titthiyā
Sundariṃ paribbājikam hantvā, samaṇānam
sakyaputtiyānam avaṇṇam pakāsayitvā, evaṃ etaṃ
lābham yasaṃ sakkārasammānam paccāharissāmā ti
evaṃdiṭṭhikā evaṃkhantikā evaṃrucikā evaṃladdhikā
evaṃajjhāsaya evaṃadhippāyā, te nāsakkhimsu sakaṃ
diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ
sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ atikkamituṃ.
(MNd: 64¹⁻⁸)

[คำว่า] พึงก้าวล่วงความเห็น (ทิฏฐิ) ของตนได้อย่างไรเล่า?
[อธิบายว่า] เดียรถีย์เหล่านั้น มีความเห็นอย่างนี้ มีความพอใจ
อย่างนี้ มีความชอบใจอย่างนี้ มีลัทธิอย่างนี้ มีอหยาศัยอย่างนี้
มีความประสงค์อย่างนี้ มีความประสงค์อย่างนี้ว่า “พวกเราฆ่า
นางสุนทรีบริพาชิกาแล้ว ประกาศโทษพวกสมณศากยบุตร ก็จัก
เอาลาภ ยศ สักการะและสัมนานะกลับคืนมาได้ด้วยวิธีการอย่างนี้”
เดียรถีย์เหล่านั้นไม่สามารถก้าวล่วงความเห็นของตน ความ
พอใจของตน ความชอบใจของตน ลัทธิของตน อหยาศัยของตน
ความประสงค์ของตนได้

ชุดคำที่ปรากฏใน “สุตตนิบาต” ได้แก่ “ทิฏฐิ” (diṭṭhi=ความเห็น)
“ฉนฺท” (chanda=ความพอใจ) “รุจิ” (ruci=ความชอบใจ)
ส่วนชุดคำที่ปรากฏใน “นิทเทส” ได้แก่ คำทั้งสามข้างต้น และ “ลทธิ”
(laddhi=ลัทธิ) “อชฺฌาสน” (ajjhāsaya=อหยาศัย) “อติปฺปาย”

(adhippāya=ความประสงค์)¹⁵ ซึ่งจะเห็นได้ว่า คำอื่นๆ มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนายุคต้น ยกเว้นคำว่า “ลหุติ” และในจำนวนนี้ คำว่า “ทิฏฐิ” มีความหมายและลักษณะการใช้ที่ตรงกับคำว่า “ลหุติ” มากที่สุด และพบมากในคัมภีร์ยุคต้น¹⁶ เพียงแต่ลักษณะการใช้ของ “ทิฏฐิ” จะมีทั้งทัศนะในด้านบวกและด้านลบ ซึ่งแตกต่างจาก “ลหุติ” ที่มีลักษณะการใช้ค่อนข้างไปในด้านลบเพียงฝ่ายเดียว คล้ายกับเป็นคำที่สร้างขึ้นมาใช้ในการเรียกกลุ่มหรือบุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อแนวคิดของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายเถรวาท จนชวนให้คิดว่า “ลหุติ” อาจเป็นคำที่มีใช้เฉพาะเพียงฝ่ายเถรวาทเท่านั้นก็เป็นได้

บทสรุป

จากการศึกษาบริบทการใช้คำว่า “ลหุติ” (laddhi) จะเห็นได้ว่า มีทัศนคติค่อนข้างไปในทางลบ แม้รูปศัพท์จะไม่บ่งบอกว่าเป็นบวกหรือลบก็ตาม โดย “กลุ่มเป้าหมาย” จะแบ่งออกเป็น (1) นักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น ปรีชาชก อเจลก พราหมณ์ (2) พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเอง แต่มีความเห็นที่เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธองค์ เช่น พระเทวทัต (3) พระภิกษุในพระพุทธศาสนาต่างนิกายที่ไม่ใช่เถรวาท เช่น มหาasanghika สรวาสติวาท เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากคำที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทแต่ละยุค พอจะอนุมานได้ว่า คำว่า “ลหุติ” ที่ใช้ในความหมายว่า “ความเห็น” หรือ “คำสอน” นั้นเป็นคำค่อนข้างจะใหม่ กล่าวคือ ไม่มี

15 นอกจากนี่ยังพบรูปแบบลักษณะนี้ใน MNd: 105⁸⁻⁹, 162¹²⁻¹³, 288²³⁻²⁴, 326²¹⁻²² เป็นต้น

16 Vin I: 115⁶; DN I: 31²⁴; DN III: 13²⁴; MN I: 40⁴; SN II: 61⁵; AN II: 252³²; AN III: 132¹⁸; Thīg 184 เป็นต้น

ปรากฏในคัมภีร์ยุคต้น แต่เริ่มมาปรากฏในคัมภีร์ยุครอยต่อระหว่างยุคต้นกับยุคอภิธรรม คือ “นิทเทส” โดยใช้เรียกขาน “นักบวชนอกพระพุทธศาสนา” ต่อมามีการใช้เพิ่มขึ้นมากในคัมภีร์ “อรรถกถา” โดยเพิ่มเติมการใช้ไปถึง “พระภิกษุผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์ “อรรถกถาของกถาวัตถุ” ได้มีการใช้เรียก “พระพุทธศาสนานิกายอื่น” เพิ่มเติมมาตามลำดับ

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เราเห็นว่า ทศนคติของการใช้คำว่า “ลัทธิ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีลักษณะการใช้ค่อนข้างไปใน “ด้านลบ” เพียงฝ่ายเดียว คล้ายกับเป็นคำที่เกิดขึ้นมาใช้ในการเรียกกลุ่มหรือบุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อแนวคิดของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายเถรวาท (วิภังชวาท) ดังที่ปรากฏอยู่ใน “อรรถกถาของกถาวัตถุ” ซึ่งคำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทยก็มีลักษณะการใช้ไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อมีการใช้งานในด้านของศาสนาและความเชื่อ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ทศนคติการใช้คำว่า “ลัทธิ” ในภาษาไทย อาจได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อรรถกถา

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น บทความนี้ผู้เขียนเริ่มต้นจากการศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเถรวาทก่อน ในการศึกษาขั้นต่อไป จะเป็นการศึกษาถึงทศนคติของคนในสังคมต่อคำว่า “ลัทธิ” โดยนำมาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาในบทความนี้ เพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องและความขัดแย้งกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้องในการใช้คำดังกล่าว

อักษรย่อ

- PTS Pali Text Society สมาคมบาลีปกรณ์
- AN *Aṅguttaranikāya*, R. Morris (ed.), A. K. Warder (rev.), vol.I, London: PTS, 1885, rep. Oxford: PTS, 1989; R. Morris (ed.), vol.II, London: PTS, 1888, rep. Oxford: PTS, 1995; E. Hardy (ed.), vol.III-V, London: PTS, 1897-1900, rep. London: PTS, 1976-1979.
- Dhp *Dhammapada*, O. von Hinüber and K. R. Norman (ed.), London: PTS, 1994-1995.
- DA *Dīghanikāya Commentary (Sumaṅgalavilāsinī)*, T. W. Rhys Davids and J. Estlin Carpenter (ed.), vol.I, London: PTS, 1929, rep. London: PTS, 1968; W. Stede (ed.), vol. II-III, London: PTS, 1931-1932, rep. London: PTS, 1970-71.
- DN *Dīghanikāya*, T. W. Rhys Davids and J. E. Carpenter (ed.), vol.I-II, London: PTS, 1889-1903, rep. London: PTS, 1995; J. E. Carpenter (ed.), vol.III, London: PTS, 1911, rep. Oxford: PTS, 1992.
- JA *Jātaka with Commentary*, V. Fausböll (ed.), vol.I-VI, London: PTS, 1877-1896, rep. Oxford: PTS, 1990-1991.
- KvA *Kathāvatthu Commentary (Pañcappakaraṇatthakathā)*, N. A. Jayawickrama (ed.), London: PTS, 1979.

- MA *Majjhimanikāya Commentary (Papañcasūdanī)*, J. H. Woods and D. Kosambi (ed.), vol.I-II, London: PTS, 1922-1928, rep. London: PTS, 1979-1983; I. B. Horner (ed.), vol.III-V, London: PTS, 1933-1938.
- MN *Majjhimanikāya*, V. Trenckner (ed.), vol.I, London: PTS, 1888, rep. Oxford: PTS, 1993; R. Chalmers (ed.), vol.II-III, London: PTS, 1896-1899, rep. Oxford: PTS, 1993-1994.
- MNd *Mahāniddeśa*, L. de La Vallée Poussin and E. J. Thomas (ed.), London: PTS, 1916-1917, rep. London: PTS, 1978.
- RV *Hymns of the Rig-Veda in the Samhita and Pada Texts reprinted from the Editio Princeps*, Third Edition with the two texts on parallel pages, in 2 volumes, F. Max Muller (ed.), Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1965.
- SA *Saṃyuttanikāya Commentary (Sāratthappakāsinī)*, F. L. Woodward (ed.), PTS, vol.I-III, London: PTS, 1929-1937, rep. London: PTS, 1977.
- SN *Saṃyuttanikāya*, G. A. Somaratne (ed.), vol.I, Oxford: PTS, 1999; L. Feer (ed.), vol.II-V, London: PTS, 1888-1898, rep. London/ Oxford: PTS, 1976-1994.
- Sn *Suttanipāṭa*, D. Andersen and H. Smith (ed.), London: PTS, 1913, rep. Oxford: PTS, 1990.
- Thīg *Therīgāthā Commentary (Paramatthadīpanī VI)*, P. William (ed.), London: PTS, 1893.

- VA *Vinayapiṭaka Commentary (Samantapāsādikā)*, J. Takakusu and M. Nagai (ed.), vol.I-VII, London: PTS, 1924-1947, rep. London: PTS, 1966-1982.
- Vin *Vinyayapiṭaka*, H. Oldenberg (ed.), vol.I-V, London: PTS, 1879-1883, rep. London/Oxford: PTS, 1969-1995.

บรรณานุกรม

ป. หลงสมบุญ.

- 2540 **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียน วัดปากน้ำ.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).

- 2550 **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เลียงเชียง.

ภัทรพร สิริกาญจน บรรณานิการ.

- 2546 **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน.

- 2556 **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

แสง จันทร์งาม.

2542 **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

หลวงวิจิตรวาทการ.

2523 **ศาสนาสากล เล่ม 1 ว่าด้วยยุคดึกดำบรรพ์**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี.

Mayeda, SENGAKU (前田專學).

2001 “Agonkyo 阿含經 (คัมภีร์พระสูตรตันปิฎก).” *Butten-kaidai-jiten 仏典解題事典* (สารานุกรมอธิบายคัมภีร์พระพุทธศาสนา). Tokyo: Shunjusha. (first printed. 1966): 60-62.

Mizuno, KOGEN (水野弘元).

1964 *Pari-bukkyo-wo-chushin-toshita-bukkyo-no-shinshikiron* パーリ仏教を中心とした仏教の心識論 (จิตในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาพระพุทธศาสนาสายบาลี). Tokyo: Sankibobusshorin.

Waardenburg, JACQUES.

1999 *Classical approaches to the study of religion: aims, methods and theories of research*. New York: de Gruyter.

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม

ราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว

ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้

ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด

พุทธวจนะในธรรมบท คาถาที่ 321

ทนต์ นยฺนติ สมิตี

ทนต์ ราชากิรฺรหติ

ทนต์ โสสุโฏ มนุสฺสเสสุ

โยติวากฺยนฺตติกุขติ ฯ

(บาลี: ชุ.ธ. 25/33/57¹⁵⁻¹⁶)

dānto vai samitiṃ yāti

dāntaṃ rājādhirohati |

dāntaḥ śreṣṭho manuṣyāṇāṃ

yo 'tivākyaṃ titikṣati ||

(สันสกฤต Uv: 19.6)

譬象調正

可中王乘

調爲尊人

乃受誠信

(จีน T4: 570b¹²⁻¹³)

ตฺวํ'ว'ณฺตํ'สว'ณฺตํ'ยํ'ยํ'

ตฺวํ'ว'ตฺวํ'ยํ'ยํ'ยํ'ยํ'

ยํ'ยํ'ยํ'ยํ'ยํ'ยํ'

ตฺวํ'ว'ยํ'ยํ'ยํ'ยํ'

(ทิเบต Uv: 19.6)